

Messadi per la radunanza communal Surses digls 7 da november 2023

Stimadas votantas e stimos votants

La suprastanza communal Az sottametta rapport e proposta davart las suandontas tractandas:

Tractanda 2

Dumonda digl ewz (Ovra electrica digl martgea da Turitg) da renovar la concessiun digl dretg dallas avas existenta per las ovras idraulicas Tinizong e Nandro e concernent igl ulteriour proceder an connex cun la regulaziun nova dallas relaziuns da concessiun; consegliaziun e deliberaziun digl affar per mangs digl cumegn d'urna Surses

Resumaziun

La concessiun digl dretg dallas avas digl martgea da Turitg (ovra electrica, numno sequent ewz) per las ovras electricas Tinizong e Nandro scroda igls 31 da matg 2035. Uscheia scadan igls dretgs d'utilisaziun dall'ava digl ewz ed igl cumegn concessiunari da Surses pò disponer puspe libramaintg surlonder a parteir da chella data. An consequenza dalla terminaziun dalla concessiun ò igl cumegn - ansemen cun igl cantun - igl dretg digl return agl proprietari conform allas determinaziuns dalla concessiun.

Cun igl screiver digls 24 d'avregl 2020 ò igl ewz dumando agl cumegn da Surses da renovar la concessiun existenta. Sa basond alla legislaziun federala davart igl dretg dallas avas, stò igl cumegn concessiunari decider aglmanc 10 onns avant la scadenza dalla concessiun (damai igls 31 da matg 2025) schi el seia pront da prancepi per la renovaziun dumandada digl ewz.

An collaboraziun cun igl cantun, ò la suprastanza communal examino igls divers aspects tematics dall'utilisaziun futura dalla forza d'ava aint igls implants digl ewz. An consequenza da chell'examinaziun è la suprastanza communal neida alla conclusiun tgi seia da negar la dumonda digl ewz da prolungar la concessiun e da piglier anstagl an vista ena nova regulaziun dallas relaziuns d'utilisaziun. An chest risguard pò er igl ewz esser part da chella nova regulaziun. Per la fegn dalla concessiun ò igl cumegn (ansemen cun igl cantun) la pussebladad unica da surpiglier gratuitamaintg las parts digls indrezs bletschs resp. las parts electromecanicas (sitgas) per en prietsch commensuro. Siva pò igl cumegn (ansemen cun igl cantun) decider libramaintg davart las cundiziuns da basa, scu tg'igl implant duess neir utilisu agl futur. Igl potenzial economic, scu er chel arisguard la politica d'energeia pertutgont las ovras electricas digl ewz è fitg interessant per igl cumegn ed igl cantun e porscha schanzas considerablas. Digl reminent corresponda la nova regulaziun digls dretgs d'utilisaziun preveida alla strategia concernent la forza idraulica digl cantun Grischn, scu tgi el ò formulo igl onn 2022 cun dar en'igleida sen tot igls implants idraulics sen territori cantunal risguardond las situaziuns d'interess digls cumegn. La nova regulaziun preveida fò er senn ord vista dalla politica digl clima.

Aint igl rom digl messadi preschaint vign demusso, scu tgi en'utilisaziun futura antras igl cumegn (ed igl cantun) pudess esser concepeida da prancepi. An vista alla realisaziun dalla decisiun da prancepi tenor la legislaziun davart igl dretg dallas avas, chinta la suprastanza communal tgi fetscha senn tg'igl cumegn d'urna - tgi ò da decider igls onns vegnents tenor la legislaziun vertenta davart la surdada dalla nova concessiun - decida er davart la dumonda digl ewz pertutgont la renovaziun dalla concessiun. An chel senn duess el igl madem mument er fixar resp. confirmar da prancepi la direcziun dalla nov'utilisaziun futura dalla forza idraulica. Uscheia vign garantia tgi la suprastanza communal peglia a mangs la realisaziun digl project an senn

dalla populaziun e prepara chel affar per la decisiun definitiva. Cun igl conclus dumando vot la suprastanza communal survagneir d'ena vart ena decisiun dallas votantas e digls votants davart la renovaziun dalla concessiun dumandada digl ewz. Per cass tg'igl cumegn d'urna approvescha la proposta da betg renovar la concessiun cun igl ewz, duess dall'otra vart neir decida davart l'ulterioura realisaziun digl affar, agl senn d'ena incumbensa. Cunchegl tgi vo igl mument angal (pero tuttegna) per parager igl taragn, stò la concepziun dall'utilisaziun futura betg anc esser ancunaschainta aint igl detagl.

1. Situaziun da partenza

Las concessiuns digl dretg dallas avas digl ewz per las ovras electricas Tinizong e Nandro (inclus igl implant electric da dotaziun Murmarera) scrodan igls 31 da matg 2035. Damai tg'igl ewz ò inoltro a termin ena dumonda per renovar la concessiun existenta, stò igl cumegn da Surses, scu autoritad concessiunaria, decider anfignen igls 31 da matg 2025 schi el è «da prancepi pront da renovar la concessiun» cun igl ewz (art. 58a alinea 2 dalla lescha federala davart igl dretg dallas avas, LDA/WRG; SR 721.80). Tenor art. 26 dalla lescha davart igl dretg dallas avas digl cantun Grischun (LDAG/BWRG; BR 810.100) "vignan fatgas las examinaziuns an vista agl return agl proprietari, la recompra scu er ena renovaziun eventuala dalla concessiun comunablamaintg digls cumegns e digl cantun". Igl cumegn da Surses ed igl cantun on installo per chel scopo ena cumischung da return agl proprietari, tgi examinescha ed elaborescha la fatschenta per mangs digl cumegn e dalla regenza. Igl messadi preschaint è igl resultat digls sclarimaints e dallas cunsegliaziuns dalla cumischung da return agl proprietari.

Igl cumegn ed igl cantun vottan examinar e decider anfignen igls 31 da matg 2025, scu tgi l'utilisaziun dalla forza hidraulica aint igls implants existents da Tinizong e Nandro duess neir reglada da prancepi agl futur. Ainten chel messadi vignan preschentadas las basas an vista alla procedura da decisiun dalla vart digl cumegn e dalla regenza. A basa dallas prescripziuns legalas e dallas cundiziuns da basa vignan demussadas las pussebladads d'ager e lour consequenzas. Sa basond ad en giudicat dallas opziuns d'ager vign sottamessa allas persungas cun dretg da votar ena proposta per reglar l'utilisaziun futura digls implants digl ewz, cun risguardar igls divers interess.

2. Basas digl dretg dallas concessiuns

a) *Las concessiuns valevlas*

Tranter igl otgover 1948 ed igl favrer 1949 on igls cumegns uriunds da Marmorera, Mulegns, Sur, Rona e Tinizong concedia agl martgea da Turitg igl dretg d'utilisar la forza hidraulica dalla Gelgia, inclus igls uals da Flex e da Faller cun construeir en lai da farmada agl fons dalla val a Marmorera ed ena centrala a Tinizong. La regenza ò approvo la concessiun digl dretg dallas avas cun igl conclus digls 31 da matg 1949. Igl implant è nia mess an funcziun igls 31 da matg 1955; la dirada da concessiun dad 80 onns vo a fegn cun la scadenza igls 31 da matg 2035.

Igls 25 da fanadour 1963 on igls cumegns uriunds da Savognin e Riom concedia agl ewz igl dretg d'utilisar la forza hidraulica dall'Ava da Nandro e digl ual da Radons per igl scopo da produtgier energiea electrica ainten la centrala accessorica Nascharegnas, scu er sequentamaintg ainten l'ovra d'accumulaziun Marmorera-Tinizong e senchegl ainten l'ovra Tinizong-Casti. La regenza ò approvo chella concessiun cun igl conclus digls 6 da settember 1965. A fundamaint digl "project repasso 1968" digls 10 da december 1968, è la concessiun neida adattada ainten ena "concessiun digl dretg dallas avas repassada".

Alla fegn ò la regenza approvo cun igl conclus digls 25 d'otgover 2016 la construcziun d'en'ovra electrica da dotaziun agl rampar hidraulic a Marmorera. Chegl è succedia aint igl rom dalla sanaziun dall'ava restanta prescritegla digl dretg davart la protecziun dallas avas per antgaschamaints d'ava existents. Chell'utilisaziun è ena part integrala digl dretg concedia uriundamaintg.

Igls implants dallas ovras electricas Tinizong e Nandro furman ena part digl voluminous parc da forza hidraulica digl ewz aint igl Grischun central.

Dantant tgi la concessiun digl dretg dallas avas per l'ovra electrica Nandro ranviescha allas disposiziuns legalas pertutgont igl return agl proprietari, cuntigna la concessiun per l'ovra electrica Tinizong en dretg da renovaziun digl ewz, tgi sa basa ad ena disposiziun da dretg vigl dalla lescha federala davart igl dretg dallas avas. Aint igl frataimp è nia annullo igl dretg da renovaziun correspondent ainten la LDA/WRG, uscheia tgi la regulaziun digl return agl proprietari digl art. 67 LDA/WRG vign applitgeida er per l'ovra electrica Tinizong. Chegl signifitgescha tg'igl cumegn "atteira gratuitamaintg igls indrezs construias sen taragn public u privat per accumular, antgascher, manar notiers e deviar l'ava, igls motors ad ava cun igls edifezis, aint igls quals tg'els sa cattan scu er igl taragn tgi serva agl menaschi dall'ovra electrica". Pinavant pò igl cumegn "surpiglier igls indrezs per produtgier e manar davent l'energeia electrica per en'indemnisaziun favorevla". Tenor la concessiun vign l'indemnisaziun fixada d'ena cumischung d'experts tgi consista da treis persungas digl rom. Tenor igl dretg cantunal, tgi vign er applitgia per chella concessiun, vign igl substrat digl return agl proprietari repartia mez e mez sen igls cumegns concessiunaris ed igl cantun.

Igl concessiunari actual, igl ewz, ò inoltro cun igl screiver digls 24 d'avregl 2020 la dumonda per renovar las concessiuns existentas, sa basond agl art. 58a LDA/WRG. Tenor art. 58a alinea 2 LDA/WRG decidan las autoritads responsablas aglmanc diesch onns avant tgi la concessiun scroda, schi seian da prancepi prontas per ena renovaziun. Igl cumegn stò oramai decider anfignen igl pi tard igls 31 da matg 2025 concernent la dumonda da renovaziun e stò communitgier chegl agl ewz.

b) La terminaziun dalla concessiun e las sias consequenzas

Las concessiuns digl ewz èn limitadas anfignen igls 31 da matg 2035. Cun la scadenza stipulada dalla dirada da concessiun scadan las concessiuns sainz'oter. Arisguard allas consequenzas dalla scadenza dallas concessiuns, ègl da distinguer tranter las consequenzas pertutgont igl dretg d'utilisaziun d'ena vart e las consequenzas sen la proprietad da tot igls indrezs dall'ovra electrica dall'otra vart.

Sen igl dretg d'utilisaziun ò la terminaziun dalla concessiun igl effect tgi scroda igl dretg digl ewz d'utilisar las avas amprestadas. Uscheia renescha agl cumegn igl dretg cumplagn da disponer dallas avas. Scu purtader digl dretg da suveranidad davart las avas pò igl cumegn decider uscheia libramaintg schi el vot, ed eventualmaintg scu tgi el vot reglar da nov las relaziuns d'utilisaziun dallas avas (er concernent igl volumen). Igl cumegn pò desister d'en'ulterioura utilisaziun dallas avas (cun la consequenza tgi niss concedeida nigna nova concessiun ple ed igl stadi uriund stuess neir reconstruia). El pò utilizar sez las avas an atgna reschia (agen adiever) u tg'el pò conceder ena nova concessiun per utilizar las avas agl concessiunari d'anfignen cò u ad en nov.

Igl è da distinguer tranter la dumonda, tge tgi capeta siva dalla scadenza dalla concessiun cun igl dretg d'utilisaziun, e la dumonda davart la proprietad digls indrezs dall'ovra. Igl destign legal digls indrezs dall'ovra e surtot las consequenzas finansialas correspondentas èn da grond'impurtanza per la decisiun scu disponer digl dretg d'utilisaziun.

c) Igl return agl proprietari

Tenor las concessiuns digl dretg dallas avas valevlas, on igl cumegn ed igl cantun igl dretg digl return agl proprietari agl senn descretg survart (congualar lit. a). Damai pon las parts digls indrezs bletschs neir surpigleidas gratuitamaintg e las parts electromecanicas digls indrezs per en'indemnisaziun commensurada. Igl import dall'indemnisaziun tgi è da paer vign fixada d'ena cumischung d'experts tgi consista da treis persungas digl fatg. Cunchegl tgi la concessiun na cuntigna nigns criteris da valetaziun, vignan applitgeidas las prescripziuns digl dretg cantunal. Igl mument digl return agl proprietari on igls cumegns

concessiunaris ed igl cantun igl dretg da surpiglier igls indrezs per produtgier e manar davent l'energeia electrica scu er las tgesas da sarvetsch ed igls edifezis dall'administraziun per en'indemnisaziun commensurada. Indicaziuns concretas pertutgont igl import dalla indemnisaziun ins so betg far aint igl cass preschaint. La valetaziun dependa da divers factours da taxaziun. Aint igl sies messadi per la strategia d'energeia hidraulica digl cantun Grischnun 2022-2050 (carnet nr. 9/2021 - 2022) parta la regenza an general d'ena relaziun tranter las parts digls indrezs tgi returnan gratuitamaintg an possess da 70-80 procent dall'antiera valour investeida e da chellas parts tgi returnan an possess cun en'indemnisaziun da 20-30 procent.

Per cass tgi las concessiuns scrudadas vignan renovadas cun igl concessiunari actual, dattigl nign return agl proprietari. An chel cass stò igl concessiunari indemnisar las parteidas - tgi on igl dretg digl return agl proprietari - per la renunztga da pretensiun digls indrezs tgi returnan gratuitamaintg agl proprietari (art. 45 LDAG/BWRG). Decisivs an chel cass èn igls prancepis dalla valetaziun dall'interpresa.

3. Pussebladads d'ager digl cumegn an general

La suprastanza communal è persuadeida tg'igls implants digl ewz a Tinizong e Nandro seian fitg interessants an differents gros. Las dus ovras electricas on fitg blers aspects positivs e pussibiliteschan en'utilisaziun optimala cun consequenzas giustifitgiblas pigl ambiaint. Ord chellas ponderaziuns na vign l'opziun da renunztgier all'utilisaziun dalla forza hidraulica betg approfondada anavant. La dumonda è oramai, an tge rom tgi la forza hidraulica duess neir utilisada agl avigneir. An chel risguard vignan an dumonda las variantas suandontas:

a) *Utilisaziun antras igl cumegn ed igl cantun*

Cun giuditgier igl potenzial dallas ovras hidraulicas pò igl cumegn neir alla conclusiun tgi fetscha senn d'utilisar sez chel, ansemen cun igl cantun (e da betg attribueir la concessiun a terzs). La forza hidraulica niss alloura utilisada agl avigneir cun la responsabladad digl mang public e stess sot la sia controlla politica. Per ena tala utilisaziun vessan igl cumegn ed igl cantun da stgaffeir ena basa legala correspondententa, tgi furmess igl fundamaint per l'utilisaziun dalla forza hidraulica.

Cuncheigl tg'igl menaschi d'en'ovra electrica (e cò anc sur ples scalems) è betg exnom en'actividad administrativa classica, savessan igl cumegn ed igl cantun delegar igl dretg d'utilisar l'ava ad en'interpresa publica dominada dad els. La furma d'ena societad anonima stess an chel risguard aint igl center u alloura - cun risguardar las consequenzas fiscalas - en'instituziun da dretg public. An chel cass exequissan igl cumegn ed igl cantun igl dretg digl return agl proprietari arisguard agls indrezs existents (tant digls bletschs scu er digls sitgs) ed igls purtessan (scu valour an naturalias) ainten la nova interpresa publica fundada dad els. Per tgi chell'interpresa saptga er utilizar igl dretg dallas avas stò igl cumegn, scu possessour digls dretgs dallas avas, la dar ena concessiun correspondententa tgi stò adampleir las preteisas digl art. 54 LDA/WRG. Las activitads operativas - scu l'administraziun e la direcziun digl menaschi resp. l'economisaziun dall'energeia - pon neir exequeidas da terzas interpresas cun cunaschientschas digl rom correspondententas.

b) *Utilisaziun antras terzs*

Vignan igl cumegn ed igl cantun alla conclusiun tgi na viglian betg gestiunar sez agl avigneir l'ovra electrica u er betg antras en'unitad digl dretg dominada dad els, pon els - scu cheigl tgi era igl cass anfignen oss - dar ena concessiun per l'utilisaziun ad en terz. Chel terz pò esser igl concessiunari d'anfignen cò u en nov concessiunari. An cass tgi la concessiun vign dada agl concessiunari d'anfignen cò, vign igl cumegn (ed igl cantun) a desister da far valeir igl dretg digl return agl proprietari e sa lascha indemnisar commensuradamaintg per chella renunztga. Agl concessiunari d'anfignen cò vign accordada ena nova concessiun a norma dallas prescripziuns actualas. A basa da chella pò igl concessiunari gestiunar l'ovra electrica

anavant per igl coz dalla concessiun fixada. D'examinar ègl surtot er sch'ins less dar la concessiun ad en nov concessiunari resp. ad ena nova societad. A chella nova societad pon far part ultra agl cumegn ed igl cantun er igl concessiunari d'anfignen ossa u oters partenaris d'industreia. A chella moda pò igl mang public (cumegn e cantun) far part dalla nova societad (nova concessiunaria) e sa participar a moda pi optimala alla creaziun da valour an cumparaziun cun oz ed a madem taimp profitar digl knowhow digls partenaris d'industreia (scu societaris supplementars dalla nova concessiunaria).

4. Valetaziun dallas pussebladads d'ager

Pigl mument sa tractigl da decider per igl cumegn principalment, scu tg'el rasponda alla dumonda digl ewz digls 24 d'avregl 2020 pertutgont la renovaziun dalla concessiun existenta. I sa tracta da sondar an tge direcziun tgi vo da prancepi:

- (i) schi duess neir mess an vista agl concessiunari d'anfignen cò en'ulterioura utilisaziun aint igl rom d'ena renovaziun da concessiun, u
- (ii) sch'igl cumegn vot utilizar sez igls implants electricis Tinizong e Nandro digl ewz ansemen cun igl cantun a parteir digl onn 2035, u
- (iii) sch'igl dretg d'utilisaziun duess neir concedia ad en nov concessiunari (aint igl rom d'ena nova concessiun).

Schinavant tg'igl cumegn sa decida da prancepi per la varianta dall'atgna utilisaziun (ii) u per dar ena concessiun (iii) ad en nov concessiunari, alloura stò el dar ena rasposta negativa alla dumonda digl ewz pertutgont la renovaziun da concessiun. A madem taimp ò chegl per consequenza tg'igl return agl proprietari stò neir exequia arisguard agls indrezs existents, per tgi chels saptgan neir surlascheas agl nov concessiunari.

Cunche gl tgi vo per igl mument angal (pero tuttegna) per parager igl taragn, stò la concepziun exacta dall'utilisaziun futura betg anc esser ancunaschainta an detagl. Per realisar la migra varianta, chegl vot deir per tractar e fixar las cundiziuns d'utilisaziun cun en concessiunari futur, restigl anc taimp avonda. La rasposta sen la dumonda da prancepi dependa da divers factours e criteris, tgi vignan preschentos e valetos suandontamaintg.

a) *Strategia cantunala davart la forza hidraulica*

La strategia cantunala davart la forza hidraulica 2022 anfignen 2050, elaborada dalla regenza e sustigneida digl Cunsegl grond a caschung dalla sessiun digl favrer 2022, prevei ena midada da rolla digls cumegns concessiunaris e digl cantun pertutgont l'utilisaziun dalla forza hidraulica indigena. Els duessan betg ple angal sa cuntantar da dar concessiuns digl dretg dallas avas a terzs e survagneir persiva en'indemnisaziun an furma da tschains d'ava (sainza saveir influenzer quant ot tgi chels èn); da coz masang duessan els pitost aveir la rolla dad "actour da fiera tgi produtgescha", chegl tgi vot deir tgi la resursa naturala dalla forza hidraulica scu purtadra d'energeia duess neir valourisada a moda optimada an interess dalla generalitad grischuna. Ena tala rolla activa davart igl mang public cundiziunescha pero tg'igls cumegns concessiunaris disponan ansemen cun igl cantun da participaziuns da maioritad ve dallas societads dallas ovras electricas.

La strategia cantunala davart la forza hidraulica prevei consequentamaintg tg'igls cumegns concessiunaris ed igl cantun exequeschan da prancepi ansemen igl return agl proprietari, cura tgi la concessiun existenta scroda. Da chel duess neir desistia angal sch'igl implant electric na savess per raschungs evidaintas betg neir surdo ad en terz per muteivs economics u tecnicos. I vignan pero piglias an vista er agl avigneir partenadis cun terzs. Chels duessan pero neir definias comunablamaintg digl cantun e digls cumegns concessiunaris. A media vista duessan sa transfereir las relaziuns da participaziun an favour digl mang public, chegl è la fegnameira tenor igl messadi. Antras las participaziuns pi grondas ve dallas ovras

electricas - chegl tgi la strategia da participaziun persequitescha - vign er a s'augmentar igl quantum dall'energeia da participaziun digl cantun e digls cumegns concessiunaris. Schi las quantitats d'energeia pi grondas vignan commercialisadas communablamaintg digl cantun e digls cumegns concessiunaris, alloura sa resultan per tottas dus parteidas schanzas d'effect da scala. Percheigl ègl previa tg'igl cantun stgaffescha en'ulterioura societad d'utilisaziun scu plattafurma, ultra alla Grischelectra AG. Chella duess alloura vender collectivamaintg l'electricidad digl cantun ed er digls cumegns concessiunaris, schinavant tgi els votan. Igl cantun duess betg sa participar sez alla commercialisaziun d'electricidad. L'electricidad duess neir vandeida transacziunalmaintg dad interpresas commercialas. Chegl pussibilescha ena commercialisaziun flexibla, chegl tgi pertotga la strategia ed igl taimp e prenda perancunter d'adattar igls divers instrumaints da commercialisaziun per sierar e riger schi bagn scu pusebel igls riscs.

La strategia dalla forza idraulica duess neir applitgeida tenor l'intenziun dalla regenza e digl cunsegl grond an coordinaziun e cunvignientscha tranter igls cumegns concessiunaris ed igl cantun. Els decidan agl rom da lour dretgs da suveranidad e cumpetenza mintgamai an atgna responsabladad. Lour interess von per la gronda part ainten la direcziun e fegnameiras sumigliainta e sa laschan optimar supplementarmaintg cun ena collaboraziun elaborada ansemen. An vista alla strategia cantunala dalla forza idraulica predominescha la cuntinuaziun dall'utilisaziun dalla forza idraulica antras igl mang public cun la cooperaziun da novs partenaris, cun resalva d'ena examinaziun profunda dalla rentabilitad. A chel punct da vista è da refusar la dumonda digl ewz per renovar la concessiun.

b) *Potenzial economic*

Igls implants electricis Tinizong e Nandro digl ewz produtgeschan an media mintg'onni stgers 200 GWh energeia. Igls indrezs dallas ovras èn bagn an rap ed igls costs da produczion montan igl mument a ca. 5.6 rp./kWh (tenor igl contract davart l'energeia da participaziun substitutiva tranter igl ewz ed igl cantun Grischun digls 29 da november 2004), chegl tgi è favorevel. La sanaziun dall'ava restanta è succedeida e las ulteriouras maseiras da sanaziun pertutgont flux e reflux e muvimaint da grava èn instradadas. An cass d'ena reconcessiun ègl pinavant betg da chintar cun obligaziuns rigurousas davart igl dretg digl ambiaint tgi pudessan influenzer fundamentalmaintg la rentabilitad. Igl menaschi pò neir cuntinuo per gronda part cun igls indrezs existents e la produczion actuala.

L'execuziun digl dretg digl return agl proprietari impedescha er betg igls projects d'amplificaziun actuals digl ewz, numnadamaintg igl dulzamaint digl meir da farmada da Marmorera. Vign chel realiso avant tgi la concessiun currenta scroda, pò neir stipulada ena cunvignientscha tranter las parteidas digl mang public ed ewz davart la valour restanta pertutgont las investiziuns (scu chegl tg'è gio succedia an cass sumigliaints per investiziuns currentas tar oters implants electricis). Uscheia vign garantia tg'igl ewz vigna indemniso per las investiziuns d'amplificaziun betg amortisablas aint igl rom digl dulzamaint digl meir da farmada.

Ord vista economica èn igls implants electricis digl ewz sainza dubi attractivs. Costs da produczion tgi schean significantamaintg sot la valour da martgea pussibileschan er agl avigneir renditas interessantas per igl gestiunari. Igls costs da renovaziuns èn survisibels ed ins pò eir or digl fatg tg'igls prietschs per l'electricidad s'augmantan pitost perveia digl basigns da forza electrica tgi crescha an Svizra. Ena retschertga exacta digl potenzial da rendita dependa fitg digl svilup futur digl prietsch dalla forza electrica ed è betg pusebla igl mument. Cun igls costs da produczion interessants e l'ovra effizianta èn an mintga cass dadas las premissas per en menaschi tgi renda er an futur.

Digl punct da vista digl potenzial economic e cun evaluar las schanzas ed igls riscs, èn las ovras electricas Tinizong e Nandro digl ewz en'investiziun interessanta. Aint igl rom digl potenzial economic èn da risguardar er las indemnisiuns tg'igl cumegn ed igl cantun on

da paer agl ewz sot igl tetel digl return agl proprietari. Dantant tgi las parts digls indrezs bletschs returnan gratuitamaintg agl proprietari, ègl da paer en'indemnisaziun favorevla per las parts d'indrezs electromecanics. Scu directiva generala vo la regenza or aint igl messadi davart la strategia cantunala dalla forza idraulica - scu gio menziuno -dad ena relaziun tranter las parts d'indrezs tgi returnan gratuitamaintg da 70-80 procent dalla valour totala digls indrezs. Per chellas parts tgi returnan cun indemnisaziun è relaziun 20-30 procents. La somma exacta da chell'indemnisaziun è da definire aint igl rom dallas ulteriouras contractivas cun igl ewz. La concessiun prevei persiva ena cumischung da treis persungas digl rom.

c) *Utilisaziun dall'energeia e menaschi dall'ovra electrica*

Vign dada la concessiun per la cuntinuaziun dall'utilisaziun dallas avas e digls indrezs dallas ovras electricas existents ad en nov concessiunari cun ena participaziun da maioritad da cantun e cumegn, succeda la gestiun dall'ovra electrica e la produczion d'energeia antras chella nova societad. Tot tenor la concepziun dalla nova societad da menaschi vign a sa midar navot er arisguard igl angaschamaint da persunal resp. chel vign a restar per gronda part madem.

Arisguard l'utilisaziun d'energeia vignan igls novs partenaris a sa cunvignair aint igl rom d'ena nova societad, scu tgi l'energeia vigna utilisada aint igl interess da tot igls pertutgias. An chest connex ins pò sa basar a constellaziuns gio existentas cun relaziuns sumigliaintas. Imaginabel ègl er tgi l'energeia tgi stat a disposiziun agl cantun ed agl cumegn vigna surlascheda agl partenari d'industreia (p.ex. ewz), e chels vignan indemnisos persiva.

5. Conclusiuns

Alla basa da chellas ponderaziuns vign la suprastanza communal alla conclusiun tgi seia da dar ena rasposta negativa alla dumonda digl ewz per la renovaziun dalla concessiun, chegl an consideraziun dalla situaziun digls interess digl cumegn e digl cantun e cun risguardar tot igls aspects. Ord vista dalla suprastanza communal ègl da piglier an vista da cuntinuar d'utilisar la forza idraulica aint igls implants da Tinizong e Nandro digl ewz cun ena participaziun da maioritad digl mang public (cumegn e cantun). Partenaris actuals u er novs, pon sa participar alla societad futura (concessiunari) an ena relaziun da minoritad. Igl cumegn ed igl cantun on - cun la finiziun dalla concessiun - la pussebladad unica da surpigliar digl ewz las ovras electricas da Tinizong e Nandro cun cundiziuns interessantas. Gist schi interessant è igl potenzial economic dallas ovras electricas tgi porschan grondas schanzas. Er schi n'è betg anc pussebel da calcular exactamaintg igl potenzial digl retgav per en coz da concessiun, ègl sieir tg'igls implants sa cattan ainten en bung stadi, l'electricitad vign produtgeida cun costs bass e la produczion è percheigl fitg abla da concorrer sen la fiera da forza electrica. Ord vista dall'economia da menaschi è visibels an mintga cass nigns riscs remarcabels. Digl reminent corresponda la cuntinuaziun dallas ovras electricas cun ena participaziun da maioritad digls cumegns concessiunaris e digl cantun alla strategia dalla forza idraulica 2022 - 2050 digl cantun. E la produczion d'energeia regenerabla corresponda alla strategia d'energeia 2050 dalla confederaziun.

Per tal muteiv propona la suprastanza communal da refusar la dumonda digl ewz per renovar las concessiuns actualas e d'annunztgier agl petent tg'igl cumegn da Surses seia betg pront da renovar las concessiuns actualas. A madem taimp duessan neir definias igls puncts d'orientaziun per igls proxims pass an vista alla fegnameira avisada, agl senn d'ena incumbensa politica dallas votantas e digls votants alla suprastanza communal.

Tar la decisiun da prancepi davart la renovaziun da concessiun agl senn digl art. 58 alinea 2 LDA/WRG na vogl betg anc per exequeir effectivamaintg igl return agl proprietari. Per cass tg'igl cumegn sa decida pero cunter ena renovaziun dalla concessiun cun igl concessiunari d'anfignen

ossa, vign do implicitamaintg en pareri aglmanc pertutgont l'execuziun digl dretg digl return agl proprietari. An chel senn vogl tar la decisiun da prancepi per daple tgi angal la dumonda d'antrar an tractativas an vista alla renovaziun da concessiun, per la quala la suprastanza communal fiss responsabla tenor art. 10 alinea 3 LDAG/BWRG. La decisiun da prancepi ò ena dimensiun relevanta - tant politica scu er finanziaria - surtot percheigl tg'igl cumegn decida er davart igl ulteriour proceder. Considero la muntada e l'impurtanza dalla decisiun ègl giustifitgia e mutivo da sottametter chella decisiun da prancepi alla votaziun all'urna.

6. Proxims pass

Schinavant tg'igl cumegn d'urna approvescha las propostas sequentas, vign la suprastanza communal - an consultaziun cun igl cantun - ad instradar igls proxims pass. An chest connex sa tractigl d'evaluar la structura da participaziun futura, da definire egn u eventualmaintg ples partenaris adattos per igl ulteriour menaschi e d'elaborar las basas legalas necessarias pertutgont la concessiun per en'ulterioura utilisaziun. Pi spert tgi tot las cundiziuns da basa per l'ulterioura utilisaziun dallas avas e digls indrezs èn neidas martgadadas, succeda la votaziun aint igl cumegn da Surses. I giaro alloura per decider davart la concessiun digl dretg dallas avas e parallel lotiers a madem taimp er d'exequoir igl return agl proprietari, uscheia tg'igls implants saptgan neir transferias alla nova societad gestiunaria.

Proposta dalla suprastanza communal:

Sa basond allas explicaziuns precedentas propona la suprastanza alla radunanza communal, an applicaziun digl art. 58a alinea 2 LDA/WRG:

1. Da deliberar la dumonda digl ewz digls 24 d'avregl 2020 pertutgont la renovaziun dallas concessiuns existentas per mangs digl cumegn d'urna, cun la proposta da negar la dumonda e da rasponder agl petent tg'igl cumegn da Surses na seia betg pront da renovar las concessiuns existentas.
2. Sa basond a chel conclus vign la suprastanza communal incumbensada da realisar tot las maseiras an vista all'utilisaziun futura - antras igl cumegn ed igl cantun - dallas forzas hidraulicas dallas avas gio utilisadas actualmaintg ainten las ovras electricas existentas Tinizong e Nandro digl ewz, spezialmaintg:
 - preparar la basa per las concessiuns per l'utilisaziun futura antras igl nov concessiunari;
 - evaluar la structura da participaziun futura, inclusivamaintg la realisaziun;
 - exequoir igl return agl proprietari e la realisaziun da chel.

Tot cun la fegnameira da sottametter alla votaziun d'urna ena concessiun digl dretg dallas avas elaborada da nov per l'approvaziun.

Tractanda 3

Project d'investiziun «sanaziun dalla piazza davant igl local da pumpiers e davant la basa digl Uffezi da construcziun bassa a Gravas, Cunter» (etappa 2): dumonda per credit d'impegn da CHF 430'000.00

Las immobiglias sen las parcelas nr. 5478 e nr. 5475 èn an possess digl cumegn da Surses. Ena part digl edifezi sen la parcella nr. 5478 ò igl cumegn do a tschains agl Uffezi da construcziun bassa digl district 7. Igl rest dalla parcella nr. 5478 e la part digl bietg dalla parcella nr. 5475 vignan utilisos digls pumpiers da Surses.

Igl plaz davant igls bietgs è an en schlet stadi e la drenascha digl plaz na funcziunescha betg. La part aint igl vest vers la Gelgia è nia amplania cun material da sbuada ed è nia divro scu deponia.

Las suandontas lavours da renovaziun èn preveidas:

- allontanar la cuvreida existenta e construeir ena nova rasada da fundamaint. Aint igl areal dall'amplaneida precedenta ainten la part digl vest anfignen ena bassezza dad 1.50m, ainten l'otra part 0.90m bass.
- construeir da nov tot las lengias industrialas scu lengias digl provedimaint d'ava e dalla Swisscom, scu er la drenascha.
- sbuar l'annexa aint igl vest sot la stgela e construeir la stgela da nov.
- far ena nova cuvreida d'ena rasada; rasada tgi porta e covra AC TD 16L, cun ena fermezza dad 80 mm.

Igls costs d'investiziun montan tenor offerta a total radond CHF 430'000.00, cun en'exactezza digls costs da $\pm 10\%$. Carascheias eventualas anfignen la finiziun dalla construcziun èn betg inclusas ainten l'offerta e pon neir fatgas valeir.

Cun l'etappa 1 èn neidas scumanzadas las lavours da construcziun igl onn 2023. Igls costs d'investiziun da CHF 200'000.00 per la realisaziun dall'etappa 1 èn nias approvos aint igl preventiv per igl onn 2023, an cumpetenzza finanziaria dalla suprastanza communal. Per la realisaziun dall'etappa 2 vignan risguardos igls costs d'investiziun da CHF 230'000.00 aint igl preventiv per igl onn 2024. Cò ègl da remartger tgi la realisaziun da chella 2. etappa era stada planisada uriundamaintg pir per igl 2026 scu project separo. Percheigl vign dumando ossa igl credit per igl project cumplessiv.

Proposta dalla suprastanza communal:

La suprastanza communal propona alla radunanza communal d'approvar la dumonda da credit da CHF 430'000.00 per la renovaziun dallas piazzas davant igl local da pumpiers e la basa digl Uffezi da construcziun bassa a Gravas, Cunter. La suprastanza communal vign a madem taimp incumbensada cun l'execuziun.

Tractanda 4

Project d'investiziun «reativaziun dalla regiun alluvieida (Aue) d'Alp Curtegn, Radons»: Dumonda per credit d'impegn net da CHF 761'000.00

Igl perimeter da project cumpeggia ena lunghezza da canal dall'Ava da Nandro da radond 2'000 m aint igl territori dalla regiun alluvieida (Aue) dall'Alp Curtegn, tgi è d'impurtanza naziunala. Siva da precipitaziuns è nia intervignia igls davos onns adegna puspe cun maschinas ainten la regiun alluvieida ed ainten las vallatschas lateralas tgi afflueschan; igl è nia piglia or gravera u ampluno ella a rampars. Surtot la dustanza deira dalla vallatscha sur l'Alp Curtegn caschungia tgi la gravera vign manada a moda canalisada ainten la regiun alluvieida e tgi dat lò adegna pi savens bancs da gravera. Igl scoldamaint digl clima caschungia duple fermas precipitaziuns e la schalada permanenta vign livantada, uscheia tgi so neir mobilisada duple gravera. Damai ègl da chintar tgi vigna a dar er agl futur duple anteramaints. Per tg'igls process natural digl anteramaint e dall'erosiun saptgan succeder per gronda part sainza intervenziun digl carstgang, duess neir messa a disposiziun all'Ava da Nandro puspe la grondezza uriunda dalla regiun alluvieida. Per chel scopo èn preveidas differentas maseiras tgi èn neidas elaboradas dalla corporaziun d'alp e digl cumegn.

Maseiras

Per reactivar la regiun alluvieida vignan spazzos igls rampars amplunos per lung dall'Ava da Nandro. La veia tgi sa catta agl sid dalla punt cunter l'Alp Curtegn vign schlucada. Chella vign betg duvrada ple, cuncheigl tgi vign spusto igl plaz da cargeda.

Igl Ual Alp Curtegn, agl sid dall'Alp Curtegn, è fitg limito cun ots rampars e magna tot la grava directamaintg anfignen la planeira da Curtegn. Per retigneir migler la gravera, vign igl rampar a dretga ramplazzo dad en nov tgi vign construia pi oransom sen igl cogn (tgi duess neir integro ainten la cuntrada cun rampars fitg bass). Igl rampar a sanestra vign restructuro all'otezza tg'el veva avant tg'el è nia dulzo la davosa geda.

Antras la Punt Curtegn vign limito igl ual e la part sot dalla regiun alluvieida vign restranscheida. Percheigl duess la punt neir renovada e prolungada per 30 m. Cun la schlargeda sen 50 m pò neir contanschia puspe la dinamica naturala dall'Ava da Nandro. La nova punt vign construeida per igl traffic plang (pedunzs, velocipedists, etc.). Igl traffic motoriso contanschia l'Alp Curtegn sen la veia da cultivaziun existenta dalla vart dretga (orografic) digl ual. Chella vign renovada sen ena lunghezza da 1'200 m davent dalla Punt Payer anfignen Plang Curtegn. Ins parta digl fatg tgi stoptgan capitar fitg gronds fenomens, anfignen tgi l'Ava da Nandro pigless an possess l'antiera largezza dalla regiun alluvieida (spustamaints digl curs). Per proteger igl taragn agricol cunfinant d'erosiuns dalla riva, vign defineida - agl rom digl project - ena lengia d'intervenziun, a parteir da cura tgi gl'è da construeir rampars dalla vart dretga dalla riva.

La veia d'access existenta alla Punt Curtegn, tgi taglia igl perimeter dalla regiun alluvieida, vign spustada agl our digl perimeter dalla regiun alluvieida. La veia existenta vign schlucada. Igl passadi existent tar igl ualet da Mottign vign disfatg. La nova lengia dalla veia traversa igl ualet cun ena pitschna punt. Igl ualet sez vign revaletto antras la renaturalisaziun digls rampars. Orograficamaintg sanester dall'Ava da Nandro, ca. 100 m avant la Punt Curtegn fetta la veia carabla e cuntinuescha scu senda da viandar.

Igl plaz da carger biestga tgi sa catta oz aint igl perimeter dalla regiun alluvieida, vign abolia e construia da nov pi dalla val or tar Plaz Fuschignas, survart dalla Punt Payer. An chel connex stò neir schlargeda la veia per igl traffic da camiuns davent dalla punt anfignen igl access ainten la veia Val Nandro, sen ena lunghezza da 650 m.

Igl bus d'anviern a Radons carescha da nov alloura er davent dalla Punt Payer sen la veia biageida or da nov e siva sen la veia Val Nandro anfignen a Radons. Uscheia pon neir untgeidas las lavineras Pitschna e Curtegn. Per separar la pista da skis e da stadal digl traffic da bus, vign schlargea igl trasse dalla veia Val Nandro avant e siva Tigias sen 9 m per ena lunghezza totala da 450 m. Igl schlargiamaint succeda avant Tigias vers anse cunter la scarpa soura e siva Tigias vers angiu cunter la scarpa sot. Igl traffic vign mano sen la veia asphaltada sen la scarpa cunter angiu. La pista da skis e da stadal vign construeida sen la part humusada (tschispantada) digl nov trasse cunter la scarpa vers anse.

Igl project vign realiso an treis etappas durant igls onns 2024, 2025 e 2026.

Argumentaziun

Per mantigneir e promover la flora e fauna indigena, tipica per las regiuns alluvieidas, scu er l'atgnadad geomorfologica ègl impurtant da reactivar la regiun alluvieida. Chellas regiuns furman mosaics complex da divers spazis da veiver cun ena flora e fauna vasta. An cumparaziun cun pi bod èn gio svantias 90% digls spazis da veiver da regiuns alluvieidas. Las regiuns alluvieidas tg'èn anc existentas u tgi son neir reactivadas èn da grond'impurtanza per la biodiversidad.

Ultra dalla revaletaziun ecologica on las maseiras igl avantatg tgi la sanaziun necessaria dalla Punt Curtegn existenta scroda cun la contrucziun nova. Cun la construcziun nova dalla punt survign igl cumegn puncts da maseiras substitutivas. Chels so el imponder per oters projects, noua tgi stò neir fatg cumpensaziuns.

Igl access d'anviern a Radons vign pi sieir, cuncheigl tg'igls lavalns Pitschna e Curtegn ston betg neir transversos ple. La rumageda dalla veia scroda davent dalla Punt Payer anfignen la Punt Curtegn ed anavant a Radons. Pinavant vign igl viadi a Radons pi curt ed igl traffic da transit vign minimo.

Igls costs d'investiziun per tot las parts digl project montan a ca. 2.3 milliuns francs incl. TPV, tenor stema da costs approximativa (+/-25%). Cantun e confederaziun paian ca. 62%, igl cumegn 33% e la corporaziun d'alp 5%.

Procedura per l'approvaziun digl credit

An consideraziun digls costs bruts da circa 2.3 milliuns francs (inkl. TPV) vess la dumonda da credit da neir sottamessa agl cumegn d'urna per l'approvaziun. Chegl tenor costituziun communal actualmaintg anc an vigour (NB: la revisiun parziala digls 18-06-2023 è betg anc approvada dalla regenza). Tenor art. 16 dalla lescha davart las finanzas digl cantun Grischun (LFC/FHG) ègl pussebel da dumandar l'approvaziun d'en credit net, schi gl'è avantmang ena garanzeia valeva pertutgont contribuziuns da cantun e confederaziun.

Pigl cass preschaint on catun e confederaziun mess an vista contribuziuns da 62% digls costs da construcziun. La Corporaziun d'alp Val Nandro è da prancepi er ancletga da surpiglier 5% digls costs. Per tala raschung vign igl affar preschaint sottamess angal alla radunanza communal per l'approvaziun digl credit.

Maseiras minimalas da realisar

Niss igl project betg realiso, stuessan neir disfatgs igls rampars per lung dall'Ava da Nandro scu er la veia agl sid dalla Punt Curtegn. Igls rampars per lung digl Ual Alp Curtegn ston neir redimensiunos ad en'otezza da rampar pi bassa (otezza da rampar d'avant igl onn 2010). Igls costs da radond CHF 120'000.00 per chellas lavours nissan purtos dalla Corporaziun d'alp Val Nandro. Igl cumegn sa participess agls costs da planisaziun.

Proposta dalla suprastanza communal:

La suprastanza propona alla radunanza communal d'approvar igl credit d'impegn net da CHF 761'000.00 (incl. TPV) per la reattivaziun dalla regiun alluvieida Curtegn a Radons an treis etappas. Chegl cun la resalva tgi cantun e confederaziun surpeglian igls costs aint igl rom mess an vista e tgi la Corporaziun d'alp Val Nandro surpeglia igls costs an l'otezza da 5%. La suprastanza communal vign a madem taimp incumbensada cun l'execuziun.

Tractanda 5

Revisiun parziala dalla planisaziun locala digl «Trail da Parnoz»

Igl «Masterplan Bike Surses» tgi è nia elaboro digl cumegn an en process participativ ansemen cun diversas gruppas d'intent, serva scu basa strategica per sviluppar anavant la purscheida da mountainbike an Surses. Scu maseira prioritaria è preveida la construcziun d'en nov trail per principants e famiglias da Parnoz a Savognin. Igl Trail da Parnoz sera la largia tranter la purscheida existenta e pussibilitescha a principants ed a famiglias da far la midada dalla veia da gôt sen en trail simpel.

Igl è planiso en flowtrail simpel tgi parta sur Parnoz e terminescha a Son Martegn. Igl Trail da Parnoz surmonta radond 200 meters d'otezza sen ena lunghezza dad 1.7 kilometers. La larghezza digl vial è an media 1.2 meters (aint igl gôt 1 meter). Igl Trail da Parnoz vign contanschia cun la pendiculara anfignen Tigignas e da lò sen ena veia agricola. U cun atgna forza sur diversas rutas da bike signalisadas e veias agricolas e forestalas. Ins turna tar la staziun da val dalla pendiculara Savognin sur la ruta da bike tgi exista gio.

Cun la construcziun digl Trail da Parnoz duess neir scumanzo la premaveira 2024. Igls costs d'investiziun montan tenor amprenas stemas da costs digl onn 2020 a radond CHF 240'000.00.

Cun la revisiun parziala dalla planisaziun locala vignan stgaffeidas las premissas davart igl plan d'utilisaziun per la realisaziun digl Trail da Parnoz. Per chel scopo vign adatto igl plan general

d'avertura digl cumegn da Surses. Per pudeir realisar igl project scu planiso igl onn 2024, s'orientescha la revisiun basignevla digls meds da planisaziun agl project e vign anticipada alla revisiun totala dalla planisaziun locala.

Ulteriouras infurmaziuns pertutgont igl project, incl. igls rapports davart la cooperaziun, igl ambiaint, igl rapport tecnic ed igl plan d'avertura èn da cattar sot: www.surses.ch/masterplanbike

Procedura e decurs

Durant l'exposiziun da cooperaziun publica digls 25 d'avost anfignen igls 25 da settember 2023 on inoltro propostas: WWF Grischun, Pro Natura Grischun e Birdlife Grischun. Chellas èn neidas tractadas dalla suprastanza communal e las conclusiuns correspondentas èn neidas communitgeidas agls cooperatours.

Schi la revisiun parziala preschainta vign approvada dalla radunanza communal, succeda l'exposiziun da recurs publica e siva l'approvaziun antras la regenza.

Proposta dalla suprastanza communal:

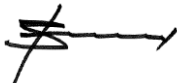
La suprastanza communal propona alla radunanza communal d'approvar la revisiun parziala dalla planisaziun locala «Trail da Parnoz» scu preschentada.

Tinizong, igls 24 d'otgover 2023

Per la suprastanza communal Surses:

Leo Thomann
mastral

Beat Jenal
scrivant da cumegn